

УДК 343.213.5+343.31

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-1-6>**Письменський Євген Олександрович,**

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри поліцейської діяльності

Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка

Донецького державного університету внутрішніх справ,

вулиця Велика Перспективна, 1, Кропивницький, 25015, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000000-0001-7761-7103>**ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ДОСЛІДЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ¹**

У статті визначаються основні негативні тенденції формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану (за час після початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України), здійснюється їх науковий розгляд. Таким чином робиться спроба на основі наявних доктринальних здобутків виявити «слабкі місця» у правотворчій діяльності, що полягала у спробі вдосконалити КК України з початком другої фази російсько-української війни (після 24 лютого 2022 р.) та в її умовах.

З використанням методів наукового пізнання, які застосовувалися у їх поєднанні (порівняння, абстрагування, індукція, аналіз та синтез, системний) встановлено, що в умовах впливу факторів воєнного характеру формування кримінально-правової політики в Україні відбувалося на рівні, який не задовольняє потреби держави в ефективній протидії злочинності, включаючи її нові прояви в контексті війни високої інтенсивності. Висловлена гіпотеза, що негативні тенденції в цій сфері за період після початку другої фази російсько-української війни привалюють над позитивними.

За підсумками проведеного дослідження визначено такі головні негативні тенденції, які характеризують формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: 1) кримінально-правовий популізм (у всіх його типових проявах); 2) низька якість кримінального законодавства (недосконалий закон, що породжує неефективне його застосування); 3) кримінально-правові прогалини, які не усунуті та помилки, що не виправлені (назрілі проблеми тривалий час лишаються не розв'язаними попри очевидну та нагальну потребу їх вирішити).

Виснувано, що наявність цих тенденцій характеризує правотворчий процес як такий, що ускладнює (інколи унеможлиблює) протидію кримінальним правопорушенням, зокрема зумовленим або пов'язаним з війною, а отже, практика нормотворення потребує трансформації. Фахове обговорення та експертне схвалення мають бути обов'язковою передумовою розгляду тих чи інших змін КК України в парламенті.

Ключові слова: кримінально-правова політика, воєнний стан, правотворчість, кримінальний закон, правові принципи, якість закону.

Pysmenskyu Yevhen. Formation of criminal law policy of Ukraine under martial law: a study of negative trends

The article determines and provides a scholarly analysis of the main negative trends in the formation of the criminal law policy of Ukraine under martial law (since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by Russian troops). In this way, an attempt is made to identify "weaknesses" in lawmaking activities that were aimed at improving the Criminal Code of Ukraine with the beginning of the second phase of the Russian-Ukrainian war (after February 24, 2022) and in its conditions, based on the available doctrinal achievements.

Using the methods of research that were applied in their combination (comparison, abstraction, induction, analysis and synthesis, systematic), it was established that under the influence of military factors, the formation of criminal law policy in Ukraine has been taking place at a level that does not meet the needs of the state for effective counteraction to crime, including its new manifestations in the context of high-intensity war. A hypothesis is made that negative trends in this area since the beginning of the second phase of the Russian-Ukrainian war have outweighed the positive ones.

¹ Стаття підготовлена в межах виконання проєкту «Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці» (реєстраційний номер 2022.02/0046) Національного фонду досліджень України за підтримки Кембриджського університету, Велика Британія.

Based on the results of the study, the following main negative trends characterizing the formation of Ukraine's criminal law policy under martial law are identified: 1) criminal law populism (in all its typical manifestations); 2) poor quality of criminal legislation (imperfect law, which leads to ineffective application); 3) criminal law gaps that have not been eliminated and errors that have not been corrected (urgent problems have remained unresolved for a long time despite the obvious and urgent need to solve them).

It is found that the existence of these trends characterizes the law-making process as one that complicates (sometimes makes impossible) the counteraction to criminal offenses, in particular those caused by or related to war, and therefore, the practice of rule-making needs to be transformed. Professional discussion and expert approval should be prerequisites for consideration of certain amendments to the Criminal Code of Ukraine in Parliament.

Key words: criminal law policy, martial law, lawmaking, criminal law, legal principles, quality of law.

Вступ. Внутрішня політика держави завжди є рухливою. Вона перебуває в динаміці, а на її розвиток впливають безліч чинників (зміна політичних еліт або / та лідерів, суперечливість інтересів різних соціальних груп, стан економіки, зовнішня кон'юнктура, прояв відкритої або гібридної агресії з боку інших держав тощо). Політика у сфері протидії злочинності, складником якої є кримінально-правова політика, не становить винятку, адже здатна зазнавати змін під впливом таких потужних факторів, яким є сучасна російсько-українська війна.

Кримінально-правова політика здійснюється як у правотворчій, так правозастосовній формах, кожна з яких заслуговує на дослідницьку увагу в умовах дії воєнного стану. Якщо йдеться про правотворчий процес, під час якого уповноважені на це суб'єкти формують кримінально-правову політику, то він характеризується наявністю низки новітніх тенденцій, що насамперед стосуються змін і доповнень КК України як основної форми існування кримінального права. Прикро, але не всі з цих тенденцій здатні поліпшити стан протидії злочинності на тлі російської агресії, що триває. Питання того, якими є головні негативні прояви формування кримінально-правової політики на поточному етапі (за впливом двох років війни високої інтенсивності), є надзвичайно актуальним, оскільки ціна помилок на поточному етапі правового розвитку може виявитися надзвичайно високою.

Матеріал та методи. Кримінально-правова політика та її формування в умовах воєнного стану перебуває у фокусі багатьох провідних дослідників України. Зокрема, окремі

тенденції формування кримінально-правової політики в період після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну розглядали такі юристи, як Д. Азаров, Н. Антонюк, Ю. Баулін, А. Вознюк, З. Загіней-Заболотенко, М. Карчевський, В. Кузнецов, А. Музика, І. Медицький, В. Навроцький, О. Марін, В. Мисливий, Р. Мовчан, Ю. Орлов, О. Острогляд, Ю. Пономаренко, М. Хавронюк. Праці цих та інших фахівців потребують узагальнення та предметного вивчення з тим, щоб виявити основні проблеми, які виникають в умовах війни у царині кримінального законодавства України. У цій статті робиться спроба на основі наявних наукових здобутків виявити «слабкі місця» у правотворчій діяльності, що полягала у спробі вдосконалити КК України з початком другої фази російсько-української війни (після 24 лютого 2022 р.) та в її умовах.

Методологічну основу дослідження утворюють методи наукового пізнання, які використовувалися у їх поєднанні, а саме: порівняння, абстрагування, індукції, аналізу та синтезу, системний метод.

Метою статті є виявлення та науковий розгляд основних негативних тенденцій формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану (за час після початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України).

Результати. На основі аналізу юридичної літератури, наукового спостереження за внесенням змін до кримінального законодавства в період, починаючи з 24 лютого 2022 р., вивчення характеру цих змін тощо можна визначити такі основні негативні (шкідливі) тенденції, що характеризують процес форму-

вання кримінально-правової політики в умовах викликів воєнного часу.

1. *Кримінально-правовий популізм як провідний тренд кримінально-правової політики.* Ідеться про практику ухвалення простих і примітивних рішень, які не призводять до розв'язання соціальних проблем, проте здатні сприйматися у суспільстві як такі, що мають відповідну властивість (при чому це стосується сфери правової політики загалом, і протидії злочинності зокрема).

У цьому контексті вартує уваги таке твердження про вплив суспільних очікувань на процес формування кримінально-правової політики. Якщо рішення й дії у сфері протидії злочинності узгоджуються з вимогами та очікуваннями суспільства, то підтримка політичної системи посилюється. Якщо влада ігнорує вимоги членів суспільства ..., то рішення й дії не зустрічають підтримки і розуміння [1, с. 195–196]. На жаль, але з огляду на досить низький рівень правової культури населення України¹, вимоги та очікування суспільства не завжди є такими, що здатні вплинути на належне функціонування кримінально-правової системи держави. Ба більше, саме через деякі (хибні) очікування суспільства виникають помилки як у правотворчій діяльності, так і у сфері правозастосування.

Кримінально-правовий популізм – це складний феномен, що тягне негативні наслідки і призводить до невиправданого (неефективного) використання соціальних ресурсів держави. Українці рідко від українських політиків можна почути щось на кшталт пропозиції пом'якшити кримінально-правовий вплив, декриміналізувати якусь поведінку, нормалізувати становище правопорушника тощо. Натомість радикальні ідеї, зокрема про встановлення нових підстав кримінальної відповідальності, істотне посилення покарання й відповідальності загалом є затребуваними і знаходять підтримку в суспільстві, яке має недостатньо сформовані правові знання. На цьому тлі суб'єкти, які беруть безпосередню

участь у формуванні політики з протидії злочинності, схильні нав'язувати прості й водночас шкідливі або щонайменше безрезультатні правові рішення, які поступово закладають відповідний тренд у формуванні кримінально-правової політики².

Характеризуючи період формування кримінально-правової політики під час дії воєнного стану, М. Акімов небезпідставно зазначає, що суб'єкти права на законодавчу ініціативу (здебільшого з огляду на суб'єктивні причини) часто-густо намагаються, втілюючи власні напрацювання, у спосіб відвертого популізму задовольнити політичні амбіції та продемонструвати нібито державницькі, а насправді егоїстичні прагнення [4, с. 3]. Про прояви кримінально-правового популізму під впливом факторів воєнного характеру можна судити, звернувшись до таких ілюстративних прикладів.

По-перше, це посилення відповідальності за мародерство та вчинення посягань на власність в умовах воєнного або надзвичайного стану³ (у результаті виникли підстави для застосування посиленої відповідальності не лише для тих, хто безпосередньо використовує воєнну або бойову обстановку для посягання на власність, але й тих, хто їх здійснює поза впливом цих факторів під час формальної дії воєнного стану). Ю. Пономаренко в контексті зазначених змін ставить резонне питання, чи не «перегнув палицю» законодавець, так істотно посиливши кримінальну відповідальність за злочини проти власності? Попри побоювання неоднозначного сприйняття такого кроку з боку суспільства (!), науковець пропонує замислитися над мож-

² Десять років тому М. Хавронюк наголошував, що можливості кримінального права у сфері протидії кримінальним правопорушенням та його вплив на стан сучасної злочинності не слід переоцінювати. Якщо політична верхівка держави не розуміє справжньої ролі кримінального закону і намагається вирішувати за його допомогою всі політичні, економічні і соціальні проблеми, то наслідком цього є лише підвищення рівня криміналізації суспільства, збільшення кількості ув'язнених, штучна маргіналізація тощо [3, с. 60]. Його слова зберегли повною мірою актуальність і зараз (в умовах воєнного стану), а питання забезпечення системного, науково обґрунтованого та якісного оновлення кримінального законодавства лишається нерозв'язаним.

³ Запроваджені згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03 березня 2022 р.

¹ Для пересічних громадян найпоширенішими формами правової свідомості (складник правової культури) визнаються правовий нігілізм, правовий песимізм і правовий інфантилізм [2, с. 203].

ливим зниженням караності, принаймні, крадіжки, привласнення, розтрата (а, можливо, і грабежа) до такого рівня, щоб вони з категорії тяжких злочинів перейшли до категорії нетяжких злочинів [5, с. 28].

Отже, саме з метою «підіграти» суспільним настроєм законодавець ухвалив просте рішення посилити відповідальність за окремі злочини проти власності, що на сьогодні очікувано зумовлює питання перегляду такого рішення, зокрема з огляду на поточну практику несправедливого застосування кримінального законодавства. Практика показує, що далеко на завжди умови воєнного стану реально впливають на вчинення кримінальних правопорушень проти власності. Здебільшого відповідний зв'язок має формальний характер, що уможливорює неадекватне (диспропорційне) кримінально-правове реагування⁴. До того ж виникає несправедлива ситуація щодо осіб, які під час воєнного стану або/та користуючись його обставинами, вчиняють інші подібні кримінальні правопорушення. Ю. Орлов з цього приводу зазначає про непослідовність законодавця, адже ознака «воєнного стану» не визнана такою, що кваліфікує цілу низку інших корисливих кримінальних правопорушень: у сфері господарської діяльності, проти довкілля тощо [7, с. 37].

Показово, що на цьому тлі продовжує очікувати змін п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, згідно з яким передбачена обставина, що обтяжує покарання у виді вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій. Потребу вдосконалити нормативне відбиття цієї обставини аргументує В. Киричко [8, с. 35–36].

По-друге, вартує уваги звуження можливостей для індивідуалізації відповідальності щодо військовослужбовців, які вчинили кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці⁵. З приводу цього є слушними міркування дослідників,

⁴ Один з прикладів такого реагування, що висвітлюється у засобах масової інформації: [6].

⁵ Запроваджені згідно із Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13 грудня 2022 р.

які зауважують, що законодавець не врахував і не пояснив доктринальні підстави таких новацій, не обґрунтував потребу відступити від конституційного принципу рівності. Як наслідок виникла ситуація, за якої на призначення покарання насамперед впливають воєнний стан або бойова обстановка, а інші обставини можуть нівелюватися [9, с. 148].

Треба констатувати, що популістичний підхід до формування кримінально-правової політики не з'явився разом із початком нової (більш активної) фази війни, а був закладений до цього [10]. Тож відповідний тренд зберігся і не покидає український політикум навіть в умовах впливу факторів воєнного характеру, що не спрє розвитку кримінального права.

2. *Низька якість кримінального законодавства, порушення базових правових принципів при внесенні змін і доповнень до КК України.* О. Марін порахував, що з моменту початку активної фази агресії росії проти України та оголошення воєнного стану, КК України був змінений 20-ма Законами України, 15 з яких, містять помилкові нормативні положення (станом на червень 2023 р. – Є. П.). Тобто 3/4 прийнятих законів можуть вважатися сумнівними з позиції якості їх змісту [11, с. 96].

Справді, кримінальне законодавство в умовах воєнного стану характеризується тенденцією безсистемних і неузгоджених коригувань, коли одна зміна КК України «накладається» на іншу, не виправдано її дублюючи. Це, своєю чергою, призводить до виникнення не виправданої конкуренції кримінально-правових норм, а так само їх колізій тощо.

На погляд Ю. Пономаренка, дуже незначна кількість новел, що були привнесені до КК України за час воєнного стану, можуть бути однозначно схвалені і є такими, які спрямовані на однозначне поліпшення кримінально-правових норм. Більшість поспіхом прийнятих новел створили колізії з іншими нормами кримінального права, часто стали необґрунтованими спеціальними складами, викликали інші складнощі їх практичного застосування. Як приклад він наводить ч. 4 ст. 43-1 КК України (одна з новел воєнного часу – Є. П.), що становить собою конгло-

мерат слів і словосполучень, насмиканих з інших статей розділу VIII Загальної частини КК України, еkleктично поєднаних у текст, який не лише теоретично нечитабельний, але й практично не може бути застосований без порушення прав людини [5, с. 30, 34].

Законодавець не воліє застосовувати комплексний підхід та демонструє банальну нездатність оцінювати наявні системні зв'язки кримінально-правових норм до їх змінення. Зокрема, запроваджуючи відповідальність за пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України) парламентарі проігнорували наявність таких кримінально-правових заборон, як державна зрада (ст. 111 КК України) та колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України). А встановлюючи відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників (ст. 436-2 КК України) законодавець лишив поза увагою кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність в інформаційній сфері), що призвело до виникнення істотних проблем при їх розмежуванні.

Прикметною рисою нормотворчості воєнного часу⁶ є встановлення кримінально-правових норм, які формулюються нечітко, містять елементи невизначеності, а отже, здатні призвести до свавільного тлумачення або навіть корупційних вчинків. Фахівці висвітлюють відповідні питання у своїх публікаціях, звертаючи увагу на подібні хиби законодавства та розглядаючи разом з цим перспективи його вдосконалення [12, с. 138–143; 13, с. 271–273].

Намагання максимально швидко реагувати на конкретні казуси, що медійно обговорюються (утрачаючи можливість їх експертного осмислення), є ще однією рисою формування вітчизняної кримінально-правової політики. Вона не втрачає значущості в умовах впливу факторів воєнного характеру та негативно впливає на якість нормативного матеріалу. Зокрема, оперативне встановлення

відповідальності за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК України), є результатом появи перших подібних актів поведінки, однак воно не є належно продуманим. Швидкість розв'язання тієї чи іншої проблеми кримінально-правовими засобами зазвичай супроводжується недоліками законотворчої роботи. Показаний приклад не є винятком.

Якість кримінального закону є базовим компонентом кримінально-правової політики, що формується. Відсутність належної якості КК України не дає змоги ефективно протидіяти правопорушенням в умовах воєнного стану, а адекватний захист інтересів держави лишається недостатньо забезпеченим. Заслуговує на увагу також кореляція між якістю кримінального закону та якістю правозастосовних рішень (дотримання принципу верховенства права можливе лише за умови застосування нормативно-правового акту, який відповідає критерію «якості закону» [14, с. 31–35]). Як зазначає О. Острогляд, ефективність кримінально-правової політики залежить від ефективності кримінального закону, який впливає через його якість на правотворчість як форму реалізації політики і через практичне застосування на таку її форму, як правозастосування [15, с. 31].

3. *Нездатність усунути явні прогалини та розв'язати давно наболілі проблеми кримінально-правового регулювання.* Одним із проявів негативних тенденцій формування кримінально-правової політики є те, що попри фактори воєнного характеру не відбулося ухвалення назрілих законодавчих рішень, як-от оновлення розділу XX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» або ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду [16].

⁶ Цей недолік формування кримінально-правової політики України є усталеним, однак в умовах воєнного стану його значущість і негативний вплив на стан протидії злочинності може впливати найбільш негативно.

Показово, що так потрібний закон про узгодження кримінального закону України з нормами міжнародного права прийнятий парламентом ще до початку повномасштабного вторгнення на територію України⁷. Цей закон вчасно направлений на підпис Президенту України однак лишається дотепер не підписаний. Ю. Орлов називає недоліком кримінально-правової політики України стратегічного характеру, що має комплексний зміст, повну відсутність уваги (на рівні доконаного правотворчого продукту) до проблем удосконалення протидії злочинам агресії, у термінології Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Зокрема, конче необхідною є потреба в ратифікації Україною Римського статуту МКС та Кампальських додатків до нього [7, с. 13–30]⁸.

Загалом можна стверджувати (на рівні гіпотези), що негативні тенденції у формуванні кримінально-правової політики помітно привалюють над позитивними. Ю. Пономаренко з цього приводу слушно зауважує, що на основні виклики воєнного стану кримінальне законодавство України не отримало належних відповідей⁹.

До того ж не втрачають значущості певні обставини, які сприяють низькій якості кримінального закону та впливають (як станом на сьогодні, так і у майбутньому) на збереження негативних тенденцій у формуванні кримінально-правової політики України в умовах

воєнного стану. До проявів таких обставин, зокрема, належать інертність законодавця, нездатність виявляти та швидко виправляти зроблені помилки, відірваність парламентського корпусу від експертного середовища, які функціонують без належної взаємодії, збереження схильності використовувати кримінальний закон для розв'язання окремих соціальних проблем та посилення покарання як ключовий спосіб вирішення інших¹⁰.

Переконаний, що забезпечити якість кримінального закону зокрема та здійснювати формування кримінально-правової політики на основі науково обґрунтованих підходів загалом є можливим, відмовившись від усталених традицій вітчизняного нормотворення, які характеризуються відірваністю від здобутків науки кримінального права.

Досвід показав, що вдосконалення КК України (на основі доказової кримінально-правової політики¹¹) потребує обов'язкового залучення до цього процесу вузьких фахівців-кримінологів. Україна має відповідний потенціал та він має бути використаний задля того, щоб кожна зміна та / або доповнення кримінального закону в той чи інший спосіб отримували комплексну експертну оцінку поза врахуванням результатів якої відповідні зміни не відбудуться. Законотворчий процес таким чином може бути ускладнений, але тут треба зважати на те, що дещо запізнілі зміни та доповнення КК України мають перевагу над неякісним його коригуванням. Як один з варіантів при Верховній Раді України може

⁷ Ідеться про ухвалення 20 травня 2021 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», який спрямований на забезпечення повноти імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини), а також забезпечення виконання міжнародних зобов'язань щодо запобігання юридичній та фактичній безкарності за вчинення таких злочинів.

⁸ На сьогодні в парламенті зареєстрований проект Постанови про звернення до Президента України з проханням невідкладно внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального Суду», однак він досі не розглянутий.

⁹ Висловлену думку вчений ілюструє виникненням істотних неузгодженостей між статтями розділу I «Злочини проти основ національної безпеки України» та, знову ж таки, відсутністю належного (такого, що відповідало б положенням Римського статуту Міжнародного кримінального Суду) унормування кримінальної відповідальності за міжнародні злочини в розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [5, с. 34].

¹⁰ Одним із прикладів викладеного є ситуація, пов'язана з недоліками ст. 111-1 КК України, яка на сьогодні є вкрай затребуваною у практиці правозастосування, і щодо якої неодноразово висловлювалося чимало правників. Лунають конкретні пропозиції щодо її вдосконалення. На цьому тлі в парламенті реєструється понад десяти законопроектів, спрямованих змінити кримінально-правову норму про колабораційну діяльність. Однак жоден з них досі не ухвалений. За спливом дворічного періоду одна з найважливіших кримінально-правових норм, що є конче затребуваною в умовах перебування частини території України під окупацією, зберігає безліч недоліків і все ще очікує на поліпшення.

¹¹ І. Козич резонно звертає увагу на потребі сконцентрувати зусилля на формуванні кримінально-правової політики нового типу – доказової кримінально-правової політики (англ. *evidence-based criminal policy*). Її основне призначення полягає у певній фільтрації проблем, які треба вирішити в процесі реалізації державної політики: доказова кримінально-правова політика уможлиблює застосування певних засобів кримінально-правового впливу для вирішення конкретної проблеми тільки в тому разі, якщо ефективність їх впровадження доведена [1, с. 378].

бути створена експертна рада за відповідним профілем фахівців, що діятиме як дорадчий орган при Комітетові з питань правоохоронної діяльності, та опікуватиметься удосконаленням кримінального законодавства. Висновок (негативний) експертної ради щодо наявності істотних зауважень певного законопроекту про внесення змін і доповнень до КК України повинен унеможливити його подальший розгляд у парламенті.

Водночас на сьогодні науковці пропонують використовувати й інші засоби, які здатні впливати на забезпечення якості кримінального законодавства. Зокрема, ідеться про такий запобіжник від безладного доповнення КК України, як висвітлення в засобах масової інформації і соціальних мережах (вони вже стали частиною нашого життя і часто громадяни за їх допомогою більш оперативно реагують на ситуацію через надання їй розголосу) законопроектної діяльності Верховної Ради України, особливо доти, доки проєкт не отримав статусу Закону. Отже, парламентська діяльність має перебувати під постійним контролем громадськості; медіа і соціальні мережі є дієвим доповненням для такого контролю; засобам масової інформації пропонується розглянути можливість спеціалізації журналістів саме на контролі над законопроектною роботою [17, с. 85, 86].

Для забезпечення ефективної протидії злочинності пропонується також її раціоналізація, що передбачає прийняття законодавчих рішень на основі аналізу фактичного стану речей (розроблених на підставі великої кількості даних, за методологією, яка забезпечує високий рівень довіри до результатів аналізу) та їх впровадження у сферу практичної кримінально-правової політики [18, с. 221].

Одним із найбільш докорінних способів істотно поліпшити якість кримінального закону може бути ухвалення розробленого провідними науковцями України абсолютного нового Кримінального кодексу, проєкт якого

станом на початок 2024 року підготовлений та оприлюднений, або затвердження Концепції кримінально-правової політики України, покликаної сформулювати основу правової політики держави у сфері протидії кримінальним правопорушенням з метою забезпечити захист від необдуманих або обдуманих проте шкідливих рішень законодавця (у вигляді органічного закону *lois organiques*) [19, с. 71–72].

Висновки. В умовах впливу факторів воєнного характеру формування кримінально-правової політики в Україні відбувалося на рівні, що не задовольняє потреби держави в ефективній протидії злочинності, включаючи її нові прояви в контексті війни високої інтенсивності. Висловлена гіпотеза, що негативні тенденції в цій сфері за період після початку другої фази російсько-української війни привалюють над позитивними (перевірка цієї гіпотези здійснюватиметься під час подальшого дослідження з використанням емпіричних методів).

За підсумками проведеного дослідження визначено такі головні негативні тенденції, які характеризують формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: 1) кримінально-правовий популізм (у всіх його типових проявах); 2) низька якість кримінального законодавства (недосконалий закон, що породжує неефективне його застосування); 3) кримінально-правові прогалини, які не усунуті та помилки, що не виправлені (назрілі проблеми тривалий час лишаються не розв'язаними попри очевидну та нагальну потребу їх вирішити). Наявність цих тенденцій характеризує правотворчий процес як такий, що ускладнює (інколи унеможливує) протидію кримінальним правопорушенням, зокрема зумовленим або пов'язаним з війною, а отже, практика нормотворення потребує трансформації. Фахове обговорення та експертне схвалення мають бути обов'язковою передумовою розгляду тих чи інших змін КК України в парламенті.

Список використаних джерел:

1. Козич І. В. Функції кримінально-правової політики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Івано-Франківськ, 2020. 482 с.

2. Суходоля М. Фактичний стан правової культури населення України як відображення деформованої правосвідомості. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 200 – 204.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник. Київ : ВАІТЕ, 2014. 944.
4. Акімов М. О. Посилення кримінальної відповідальності як прояв політичного популізму (на прикладі законопроекту реєстр. № 9519 від 24 липня 2023 року). *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція* : матеріали ІХ (XXII) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 26–27 жовтня 2023 року). Львів : ЛьвДУВС, 2023. С. 3–6.
5. Пономаренко Ю. А. Основні виклики, що постали перед кримінальним правом України з початком широкомасштабної фази війни, та відповіді законодавця на них. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.) Харків : Право, 2022. С. 18–34.
6. Дак П. У Кропивницькому на 7 років засудили чоловіка, який вкрав в аптеці ліків на 146 гривень / Вголос (12 грудня 2023 р.). URL: https://vgolos.ua/news/u-kropivnickomu-na-7-rokiv-zasudili-cholovika-yakiy-vkrav-v-apteci-likiv-na-146-griven_1442686.html
7. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.
8. Киричко В. М. Про особливості кримінального права, обумовлені воєнним станом, та їх відображення в Кримінальному кодексі України. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.) Харків : Право, 2022. С. 35–42.
9. Чугаєвська А. Реалізація конституційного принципу рівності в контексті новел Кримінального кодексу України. *Права та свободи людини в умовах особливого періоду* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 червня 2023 р.). Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2023. С. 146–149.
10. Демчук П. Популізм як двигун змін до кримінального закону / Лівий Берег (23 липня 2022 р.). URL: https://lb.ua/blog/pavlo_demchuk/462465_populizm_yak_dvigun_zmin.html
11. Марін О. К. Послідовність помилок законодавця як тенденція розвитку кримінального законодавства воєнного часу. *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 26 травня 2023 р.). Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2023. С. 96–101.
12. Коваль А. А., Самойленко М. С. Зміни до Кримінального кодексу в умовах воєнного стану: дискусійні питання. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 138–143.
13. Яковенко А. В. Основні ознаки кримінального права в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 271–273.
14. Цебенко С. Б. Вимога «якості» закону як один з основних аспектів принципу верховенства права. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. С. 31–35.
15. Острогляд О. В. Ефективність кримінально-правової політики та кримінально-правової норми: можливість вимірювання (постановка проблеми). *Правова політика України: історія та сучасність* : матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 8 жовтня 2021 року). Житомир : Житомирська політехніка, 2021. С. 30–34.
16. Ліскович М. Україна та Римський статут: чому треба ратифікувати цей договір? / Укрінформ (03 квітня 2023 р.). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3691045-ukraina-ta-rimskij-statut-comu-treba-ratifikuvati-cej-dogovir.html>
17. Острогляд О. В. ЗМІ, соціальні мережі та законотворча діяльність Верховної Ради України у сфері кримінально-правового регулювання. *Правова політика України: історія та сучасність* : матеріали ІV Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 6 жовтня 2023 року). Житомир : Житомирська політехніка, 2023. С. 85–88.
18. Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні у форматі DATA SCIENCE. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 2 (98). С. 202–227.
19. Азаров Д. С. Наступність та правова політика. *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю. В. Бауліна* : матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 69–72.

References:

1. Kozych, I. V. (2020). Funktsii kryminalno-pravovoi polityky [Functions of criminal law policy]. *Doctor's thesis*. Ivano-Frankivsk, 482 p. [in Ukrainian].

2. Sukhodolia, M. (2021). Faktychnyi stan pravovoi kultury naselennia Ukrainy yak vidobrazhennia deformovanoi pravosvidomosti [The actual state of the legal culture of Ukrainians as a reflection of the deformed legal consciousness]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 1, 200–204 [in Ukrainian].
3. Dudorov, O.O., & Khavroniuk, M.I. (2014). *Kryminalne pravo [Criminal law]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: VAITE, 944 p. [in Ukrainian].
4. Akimov, M.O. (2023). Posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti yak proiav politychnoho populizmu (na prykladi zakonoproiektu reiestr. № 9519 vid 24 lypnia 2023 roku) [Strengthening criminal liability as a manifestation of political populism (on the example of the draft law No. 9519 of July 24, 2023)]. *Ukrainska voienna ta povoienna kryminalna yustytisia: materialy IX (XXII) Lvivskoho forumu kryminalnoi yustytisii* (m. Lviv, 26–27 zhovtnia 2023 roku). Lviv: LvDUVS, 3–6 [in Ukrainian].
5. Ponomarenko, Yu.A. (2022). Osnovni vyklyky, shcho postaly pered kryminalnym pravom Ukrainy z pochatkom shyrokomasshtabnoi fazy viiny, ta vidpovidi zakonodavtsia na nykh [The main challenges faced by the criminal law of Ukraine with the beginning of the large-scale phase of the war and the legislator's responses to them]. *Kryminalno-pravovi vidpovidi na vyklyky voiennoho stanu v Ukraini: materialy Mizhnar. nauk. konf.* (m. Kharkiv, 5 trav. 2022 r.). Kharkiv: Pravo, 18–34 [in Ukrainian].
6. Dak, P. U Kropyvnytskomu na 7 rokiv zasudyly cholovika, yakyi vkrav v aptetsi likiv na 146 hryven [In Kropyvnytskyi, a man who stole UAH 146 worth of medicines from a pharmacy was sentenced to 7 years in prison] Vholos (12 hrudnia 2023 r.). Retrieved from: https://vgolos.ua/news/u-kropivnickomu-na-7-rokiv-zasudili-cholovika-yakiy-vkrav-v-aptetsi-likiv-na-146-griven_1442686.html [in Ukrainian].
7. Orlov, Yu.V. (2023). *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh viiny: kryminalno-pravovi ta kryminolohichni vymiry [Crime and Counteraction to it in the Conditions of War: Criminal Law and Criminological Perspectives]: monohrafiia*. Kharkiv: Pravo, 252 p. [in Ukrainian].
8. Kyrychko, V.M. (2022). Pro osoblyvosti kryminalnoho prava, obumovleni voiennym stanom, ta yikh vidobrazhennia v Kryminalnomu kodeksi Ukrainy [On the peculiarities of criminal law due to martial law and their reflection in the Criminal Code of Ukraine]. *Kryminalno-pravovi vidpovidi na vyklyky voiennoho stanu v Ukraini: materialy Mizhnar. nauk. konf.* (m. Kharkiv, 5 trav. 2022 r.) Kharkiv: Pravo, 35–42 [in Ukrainian].
9. Chuhaievska, A. (2023). Realizatsiia konstytutsiinoho pryntsyphu rivnosti v konteksti novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Implementation of the constitutional principle of equality in the context of novelties of the Criminal code of Ukraine]. *Prava ta svobody liudyny v umovakh osoblyvoho periodu: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Kyiv, 5 chervnia 2023 r.). Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Kafedra», 146–149 [in Ukrainian].
10. Demchuk, P. Populizm yak dvyhun zmin do kryminalnoho zakonu [Populism as an engine of changes to the criminal law] *Livy Bereh* (23 lypnia 2022 r.). Retrieved from: https://lb.ua/blog/pavlo_demchuk/462465_populizm_yak_dvigun_zmin.html [in Ukrainian].
11. Marin, O.K. (2023). Poslidovnist pomylrok zakonodavtsia yak tendentsiia rozvytku kryminalnoho zakonodavstva voiennoho chasu [The sequence of legislators' mistakes as a trend in the development of wartime criminal law]. *Kryminalne zakonodavstvo voiennoho chasu: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (m. Vinnytsia, 26 travnia 2023 r.). Vinnytsia: DonNU im. Vasylia Stusa, 96–101 [in Ukrainian].
12. Koval, A.A., & Samoilenko, M.S. (2022). Zminy do Kryminalnoho kodeksu v umovakh voiennoho stanu: dyskusiiini pytannia [Changes to the criminal code under martial law: discussion questions]. *Kyivskyi chasopys prava*, 4, 138–143 [in Ukrainian].
13. Yakovenko, A.V. (2023). Osnovni oznaky kryminalnoho prava v umovakh voiennoho stanu [The main features of criminal law under martial law]. *Yevropeiski oriientyry rozvytku Ukrainy v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia: synerhiia naukovykh, osvितnikh ta tekhnolohichnykh rishen: u 2 t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (m. Odesa, 19 travnia 2023 r.). Odesa: Vydavnytstvo «Iurydyka», T. 2, 271–273 [in Ukrainian].
14. Tsebenko, S.B. (2021). Vymoha «iakosti» zakonu yak odyin z osnovnykh aspektiv pryntsyphu verkhovenstva prava [Requirement of “quality” of the law as one of the main aspects of the principle of the rule of law]. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*, 4, 31–35 [in Ukrainian].
15. Ostrohliad, O.V. (2021). Efektyvnist kryminalno-pravovoi polityky ta kryminalno-pravovoi normy: mozhlyvist vymiriuvannia (postanovka problemy) [Effectiveness of criminal law policy and criminal law norms: possibility of measurement (problem statement)]. *Pravova polityka Ukrainy: istoriia ta suchasnist: materialy II Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru* (m. Zhytomyr, 8 zhovtnia 2021 roku). Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnikha, 30–34 [in Ukrainian].
16. Liskovych, M. Ukraina ta Rymskyi statut: chomu treba ratyfikuvaty tsei dohovir? [Ukraine and the Rome Statute: Why it is necessary to ratify this treaty?] *Ukrinform* (03 kvitnia 2023 r.). Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3691045-ukraina-ta-rimskij-statut-comu-treba-ratifikuвати-cej-dogovir.html> [in Ukrainian].

17. Ostrohliad, O.V. (2023). ZMI, sotsialni merezhi ta zakonotvorcha diialnist Verkhovnoi Rady Ukrainy u sferi kryminalno-pravovoho rehuliuвання [Media, social platforms, and legislative activity of the Verkhovna Rada of Ukraine in the field of criminal law regulation]. *Pravova polityka Ukrainy: istoriia ta suchasnist: materialy IV Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru* (m. Zhytomyr, 6 zhovtnia 2023 roku). Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnikha, 85–88 [in Ukrainian].

18. Karchevskiyi, M.V. (2022). Protydiia zlochynnosti v Ukraini u formati DATA SCIENCE [Combating crime in ukraine in data SCIENCE FORMAT]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, 2 (98), 202–227 [in Ukrainian].

19. Azarov, D.S. (2023) Nastupnist ta pravova polityka [Continuity and legal policy]. *Nastupnist u kryminalnomu pravi: do 70-richchia prof. Yu. V. Baulina: materialy nauk. konf.* (m. Kharkiv, 8 veres. 2023 r.). Kharkiv: Pravo, 69–72 [in Ukrainian].